

PSICOPEDAGOGIA I MEDICINA: EL PAPER DELS METGES CATALANS EN LA PRIMERA FONAMENTACIÓ DE L'ENTORN PSICOPEDAGÒGIC

Ángel C. Moreu Calvo

*A la memòria del professor Alexandre Sanvisens i Marfull (1917-1995),
pedagog i insigne estudiós de la tradició dels metges-filòsofs*

D'acord amb la tradició que ha dedicat una especial atenció a l'estudi dels metges filòsofs, potser ha arribat el moment de fer palesa la inestimable aportació de la medicina en la consolidació de l'entorn de la psicopedagogia en general i de la psicopedagogia catalana en particular. L'estudi dels metges filòsofs va ser introduït a Barcelona per Tomàs Carreras i Artau, catedràtic d'ètica i de sobres conegut pels seus estudis lul·lians. Al seu torn, el pedagog Alexandre Sanvisens i Marfull, que es considerava deixeble de Tomàs Carreras, va continuar aquesta línia d'investigació a la Facultat de Pedagogia de la Universitat de Barcelona. No hi ha dubte que els metges filòsofs, estudiats també a Madrid per Pedro Laín Entralgo, han inspirat obres importants per a la teoria i la història de la filosofia, de la medicina i de la pedagogia.

La investigació de Sanvisens sobre els metges filòsofs ocupa un lloc important al llarg de la seva trajectòria docent i investigadora, de la qual destaquem tres referències: la seva tesi doctoral sobre el doctor Andreu Piquer, els seus estudis sobre Llull, Letamendi o Gimbernat, i la direcció de cursos i tesis doctorals sobre aquesta temàtica. No és casualitat, doncs, que la seva carrera comencés amb un estudi sobre un metge filòsof, Andreu Piquer, i que el seu últim projecte docent fos un curs de doctorat titulat «El paper psico-pedagògic dels metges-filòsofs catalans». Així, doncs, l'article que presentem aquí sobre l'aportació dels metges en la fonamentació de l'entorn psicopedagògic a Catalunya s'inscriu de ple en aquesta línia d'investigació iniciada a casa nostra pel professor Sanvisens.

Disposem d'un espai molt reduït per a una història on la matèria és extensa, els protagonistes, nombrosos, i els discursos, abundants; de manera que, per tal de facilitar la lectura, i, com si es tractés d'una introducció, hem deixat de

banda anotacions a peu de pàgina, descripcions detallades, etc., en benefici d'una visió més global.

1. EL LLARG CAMÍ RECORREGUT PER METGES I PEDAGOGS

Des dels temps més llunyans de la civilització occidental, medicina i pedagogia han intentat donar resposta a les necessitats que s'anaven plantejant des de la mateixa civilització a cada moment, relacionades amb el coneixement, la conservació i el perfeccionament de tot allò que és humà. La col·laboració, la complementarietat, o, actualment, la interdisciplinarietat desvetllen moments o situacions on la superació de problemes socials —relacionats amb les necessitats humanes— ha aconsellat una teoria i una pràctica comunes. D'altres vegades ha estat l'enfrontament allò més visible d'aquesta relació. Citarem alguns exemples que serveixin de referència introductòria al nostre estudi.

1.1. MEDICINA I PEDAGOGIA. DELS PSICÒLEGS METGES GRECOROMANS ALS METGES FILÒSOFS DEL VUIT-CENTS. UNA VISIÓ DES DE L'ANTROPOLOGIA PSICOPEDAGÒGICA

Durant l'època grecoromana, podríem citar l'obra de Corneli Cels, Areteu de Capadòcia, Sorà d'Efes, Celius Aurelià, Claudi Galé o Alexandre de Tralles, com a principals representants de la psicologia mèdica de l'època. Només indicarem com Sorano ja destacava la preocupació dels escriptors metges per fixar l'edat per a l'inici de l'educació dels infants, o com Galé aconsellava als metges que es preocupessin de l'evolució intel·lectual i de l'educació de les persones, i que no pensessin que la formació havia de ser competència exclusiva del filòsof. D'altra banda, durant aquesta mateixa època ja podem observar una preocupació compartida entre metges i pedagogs per la cura dels nadons, que estarà present en tractats de medicina i educació fins a l'actualitat.

Són d'especial interès per a nosaltres les referències a l'educació que trobem a l'obra de Ramon Llull i d'Arnau de Vilanova, figura clau, aquest últim, en el procés de consolidació de la medicina alarb a Occident, i autor d'un text específic sobre educació titulat *Tractatus de prudentia catholicorum scolarium*, a més del més conegut *Regimen sanitatis*. I ja durant el Renaixement, els metges van contribuir a un generalitzat retorn a la naturalesa mitjançant la dissecció anatòmica i el relat al·legòric, també mitjançant les recomanacions relacionades amb l'educació física. El cos recuperava finalment el seu lloc en la nova realitat secu-

laritzadora, producte del desmembrament del colossal edifici teològic, polític i cultural de l'edat mitjana. És així com les aportacions relacionades amb l'educació física s'amplien a altres camps com ara el de les orientacions per a la vida professional, o el de l'exercici físic i la gimnàstica en l'obra dels metges del Renaixement. És el cas de Juan Huarte, Cristóbal Méndez, amb el seu *Libro del exercicio*, o Gerolamo Mercuriale, amb la seva coneguda obra *De arte gymnastica*.

Mercuriale és autor també d'un interessant llibre titulat *De morbis puerorum tractatus*, que cal destacar aquí perquè obres com aquesta constitueixen un bon exemple dels efectes de la tasca d'alarbs i jueus en la recuperació, conservació i reelaboració dels coneixements pertanyents a les tradicions hipocràtiques i galèniques, la qual cosa va permetre la recuperació també de la consideració de malalts per als afectats de problemes psíquics, i la possibilitat —certament no aprofitada durant aquella època per la pedagogia— de considerar un subjecte de l'educació diferenciat i diversificat. Dins d'aquestes primeres monografies pediàtriques trobem gairebé sempre orientacions referents a la higiene i a l'educació per a la salut en general. Aquesta tradició havia començat amb l'obra del metge i historiador cordovès Garib (Arib ibn Sa'd al-Khatib), que ja en el segle X va escriure una primera exposició ordenada d'elements de pediatria, procedents de la tradició hipocraticogalènica, en un *Tractat de la generació del fetus i del règim de les puerperes i els infants*.

Aquest retrobament de la medicina clàssica que es produeix a Europa com a efecte dels treballs de recuperació i traducció que es porten a terme tant a Bagdad com a Còrdova, fructifica en tot un seguit d'obres pediàtriques i dietètiques que conformen el ric llegat de la medicina del Renaixement. En aquest sentit, destaquen les obres de Méndez i Mercuriale, juntament amb les d'altres metges com l'italià Paolo Bagelardo, els castellans Luis Lobera de Àvila i Cristóbal Pérez de Herrera, el mallorquí Damià Carbó, el català Jeroni de Merola o l'aragonès Gerónimo Soriano, entre molts d'altres.

Aquesta tendència orientadora de l'educació per a la salut es farà més palesa a partir del Barroc en autors com Luis Mercado; i és que, òbviament, el metge sempre ha vist en els aspectes preventius de l'educació una via per a millorar la salut i evitar les conseqüències socials de la manca d'higiene. Això s'observa per la gran quantitat d'escrius de metges en què es reclamava als estats que es fessin garants de la salut i l'educació dels infants o de millores higièniques de la població. Va ser, però, Johan Peter Frank, filòsof i metge alemany que va viure durant la segona meitat del segle XVIII, el primer a reclamar de l'Estat protecció i educació per als infants.

Polítics, pedagogs i metges comparteixen una responsabilitat envers els infants i la població en general que els obliga a caminar junts. El doctor S. Freud va escriure sobre les tres professions impossibles: educar, curar i governar. Im-

possibles potser perquè en els tres casos sempre hi ha àmbits o subjectes que escapen de les seves pròpies possibilitats d'intervenció. Són treballs permanents i, per tant, inabastables, la qual cosa exigeix, més que en d'altres casos, la col·laboració i la comprensió. Per altra banda, aquesta coincidència d'objectius entre metges i pedagogs ha propiciat una convivència que no ha estat lliure, ja ho dèiem, de controvèrsies i confrontacions a les quals no ens referirem en aquesta ocasió. Ens interessa més destacar la coincidència.

Hi ha exemples, molts, que parlen de metges que han sentit la necessitat de manifestar-se com a pedagogs; el filòsof John Locke n'és un exemple. Havia estudiat medicina, i sembla que va consumir un breu període de pràctiques a Oxford, però el seu interès es va dirigir cap al camp de la filosofia i l'educació. D'altres van aprofitar la seva formació mèdica per innovar importants àmbits de la metodologia i la pràctica educativa, com és el cas de Maria Montessori o Ovide Decroly. Per aquest mateix camí, resulta revelador observar la significativa nòmina de mestres i pedagogs que a començaments del segle XX continuen estudis a les facultats de medicina i es fan metges. No hi ha, però, metges matriculats a les escoles normals de mestres (com a molt, veiem pedagogs i metges compartint aula en cursos d'especialització, com els que impartia —per citar un exemple proper— el doctor Simarro Lacabra al Laboratori d'Antropologia Experimental Aplicada a l'Educació del Museu Pedagògic madrileny). Potser el doctor J. Eleizegui —titulat en magisteri després de fer-se metge, i autor d'una interessant *Biologia de l'edat escolar*— és, entre nosaltres, una de les poques excepcions que confirmen la regla.

Durant la segona meitat del segle XIX assistim a un avanç espectacular de la ciència que tindrà una incidència decisiva en l'evolució de la medicina, la pedagogia i la psicologia. Als paràgrafs que segueixen ens volem centrar en tot un seguit d'elements clau d'aquest avanç que ens permetin referenciar els seus efectes a la Catalunya dels primers decennis del segle XX. Pensem que, durant aquests anys anteriors a la Guerra Civil, es consoliden noves disciplines de l'àmbit de les ciències mèdiques i de l'àmbit de les ciències de l'educació. Durant aquests processos de consolidació de noves disciplines trobem coincidències, col·laboracions i enfrontaments entre metges i pedagogs, en un intent de donar resposta a les noves exigències que, en el camp de l'atenció a la infància, es deixen sentir des de diferents sectors de la societat. Pensem també que, durant aquells anys, la indefinició dels límits disciplinaris va generar interseccions i altres moviments de caràcter epistemològic que havien d'incidir en la fonamentació teòrica, en les pràctiques i en la caracterització dels professionals de les noves especialitats. Una d'aquestes especialitats era la psicopedagogia; i el nostre propòsit és veure a continuació el paper dels metges en la seva configuració.

1.2. CAP A LA CONSOLIDACIÓ DE L'ENTORN PSICOPEDAGÒGIC. EL PAPER DELS METGES FISIÒLEGS EN LA DEFINICIÓ DE LA NOVA PSICOLOGIA CIENTÍFICA

Els plantejaments que havia deixat entreveure J. F. Herbart sobre les possibilitats d'una psicologia científica al seu *Manual de Psicologia* l'any 1816, i, més clarament, al llibre *La psicologia com a ciència* vuit anys més tard, van influenciar dos eminents filòsofs i fisiòlegs alemanys, T. G. Fechner i Wilhelm Wundt. Si bé la fisiologia durant la Il·lustració es desenvolupava encara dins d'un marc mecanicista i vitalista, cal dir que F. X. Bichat, l'any 1800, exposa ja el seu mètode biològic deslligat dels punts de vista de la filosofia. Per altra banda, s'observa un imparable avenç de la física i la química que incideix en el canvi de mentalitat i afavoreix la construcció de nous instruments tècnics. Tot plegat havia de propiciar importants descobriments dins l'àmbit de la neurofisiologia. És llavors que la fisiologia de les sensacions es planteja el paper del psiquisme en la informació que el subjecte produeix tot partint de la seva pròpia experiència. Johannes von Müller va ser el primer a dotar d'una base fisiològica les nocions kantianes de l'espontaneïtat del subjecte perceptor, i de l'espai com a forma subjectiva. I és per aquest camí que Wundt, encara al segle XIX, escriu *Elements de psicologia fisiològica*, llibre considerat com la primera aportació important de la psicologia experimental.

L'enlairament, però, d'una tal psicologia no era més que l'inici d'un viatge llarg i complex. I si bé Alemanya va difondre els beneficis d'una psicologia fisiològica a Occident, el desenvolupament de l'experimentació seguirà diferents línies a altres llocs, com és el cas del pragmatisme nord-americà, l'evolucionisme a Anglaterra o la reflexologia a Rússia.

Per la seva banda, els filòsofs van respondre a la inquietud investigadora dels fisiòlegs amb noves aportacions teòriques. Les teories empiristes de l'associacionisme no havien tingut mai la pretensió d'anar més enllà de la reflexió teòrica; preparaven, però, el terreny a Wundt i Titchener, que més tard haurien d'estudiar l'origen i l'associació de les idees des del camp de l'experimentació. En aquest mateix sentit, Wolf, que ja havia marcat la diferència entre una psicologia empírica i una psicologia racional al segle XVIII, va ser el primer que va parlar de mesurament en psicologia, encara que ni ell ni ningú dels que van seguir aquesta línia no van realitzar cap mesurament. Caldria parlar també de filòsofs que des de la institució universitària es van mostrar contraris a la psicologia científica, com Bergson o Franz Brentano. Aquest últim, contrari a l'experimentalisme wundtià, va escriure *Psicologia des del punt de vista empíric*, on es pot llegir que la psicologia no ha de ser ni experimental ni fisiològica.

Juntament amb la fisiologia, l'evolució de la psicopatologia infantil constitueix un altre àmbit amb clares implicacions en la consolidació de la psicopedagogia. França era capdavantera en aquest àmbit. Durant la primera meitat del segle XIX s'hi havien obert institucions per al tractament de nens amb alguna deficiència mental. Noms com Itard, Voisin o Séguin complementaren el tractament mèdic amb l'educació; i institucions com la Salpêtrière i Bicêtre havien de ser model per a altres països. A més, cap a finals de segle van aparèixer les primeres monografies sobre psiquiatria infantil, i, no gaire més tard, els primers treballs d'aquesta especialitat pensada per als mestres.

1.3. LA SITUACIÓ A CATALUNYA I ESPANYA: LA INHIBICIÓ DELS METGES I EL PROTAGONISME DE LA PEDAGOGIA

L'aportació espanyola en tots aquests processos hauria estat quasi irrellevant si no hagués estat pel geni de Ramón y Cajal, amb una orientació psicològica propera a la línia wundtiana, que, en el decurs de la seva investigació neurohistològica a Barcelona i Madrid, va descobrir que cada cèl·lula nerviosa amb les seves fibres és independent de les altres; un descobriment que havia de proporcionar, entre d'altres, un referent fisiològic en la teoria de l'associacionisme. Cal citar també com a excepcional el nom de Ramon Turró, amb una orientació més propera a la psicologia objectiva russa. Aquesta excepcionalitat cal explicar-la com a efecte de la pràcticament nul·la repercussió que a Espanya van tenir els corrents iniciats a partir de les proclames de Claude Bernard i la seva sistematització d'una medicina científica. Així, la medicina espanyola anterior a la Restauració es desenvolupa al marge d'aquests corrents experimentalistes, i la introducció del positivisme va haver de superar l'oposició dels neoescolàstics i d'una part del krausisme, defensat només pels partidaris de grups minoritaris, com els neokantians i els biòlegs, totalment impotents davant el poder polític i econòmic del tradicionalisme catòlic ultramuntà.

Pel que fa a Catalunya, els filòsofs Martí d'Eixalà i Llorens i Barba havien parlat, cap a mitjan segle XIX, de la filosofia del sentit comú i de la psicologia associacionista des de les seves càtedres a la Universitat de Barcelona. Però la classe mèdica catalana no es diferencia gaire de la de la resta de l'Estat. La preocupació i l'interès social que veiem en Pere Mata i Fontanet, Pere Felip Monlau i Roca, Josep Miquel Guàrdia i Bagur, Josep de Letamendi o Antoni Pujadas i Mayans, no és diferent del que es pot observar a altres països de l'entorn durant aquest període; però, com tindrem ocasió de comprovar, la generació següent, aquí, tot i que treballa en un ambient favorable de

noves institucions, revistes i publicacions, no mostra encara una preocupació científica remarcable.

La peculiaritat espanyola pel que fa a la consolidació del nou científisme rau en el fet que, al contrari del que passa a bona part d'Europa, aquí no està protagonitzada pels metges sinó que cal buscar-la a l'entorn de la pedagogia. Sí, ho hem dit bé, de la pedagogia. La vocació educativa del krausisme i de la Institució Lliure d'Ensenyança (ILE), de la mà de filòsofs, juristes i pedagogs, principalment, va impulsar l'entronització dels nous avanços en psicologia i en psicopedagogia. Les aportacions de González Serrano, Dorado Montero, Giner de los Ríos o Vidal i Perera no són sinó una mostra d'aquesta preponderància de la pedagogia de la qual parlem. La incorporació dels metges —com tindrem ocasió de comprovar més endavant— és posterior.

Anem recapitulant, tot dient que, un cop descrits els elements que considerem fonamentals en la configuració de l'escenari on s'iniciaran les reflexions i les pràctiques psicopedagògiques ja amb el canvi de segle, hem de parlar de l'infant, amb un protagonisme creixent al llarg de tot el segle, i situat en un lloc diferent del que havia ocupat fins llavors com a subjecte de l'educació. Per primera vegada en aquesta història dels horrors, que és la història de la infància, la preocupació per infants adolescents i joves arrela amb força als entorns de reflexió i investigació científiques, tot creant un nou espai de convergència sota el guiatge dels pedagogs de l'Escola Nova, dels psicòlegs experimentals, dels metges psiquiatres i pediatres, dels juristes i dels polítics, i més tard també dels psicoanalistes. I com que el lloc natural, físic i social de l'infant és la família i l'escola, hi va haver una convergència afegida a l'anterior, i unànime, pel que fa a la temàtica de la producció teòrica i pràctica de tots els sectors: l'educació.

La pedagogia aprofitarà, en bona part, moltes d'aquestes aportacions, tot compartint terrenys fronterers amb altres sabers, on es produirà la interdisciplinarietat, l'intrusisme i, fins i tot, l'enfrontament entre els professionals que volen accedir als nous àmbits disciplinaris relacionats amb la infància, la qual volen conèixer, protegir i educar, tot donant resposta, per una banda, a una pressió social que es detecta a Europa, impulsada per idees regeneracionistes, i per l'altra, a la incidència d'una emergent paidologia (*child study movement*, als països anglosaxons) que, si bé va influir positivament en disciplines com ara la pedagogia, la psiquiatria infantil, la psicologia o el dret del menor fins al període d'entreguerres, va tenir un desenvolupament irregular i, finalment, no es va consolidar.

2. ELS METGES PSICOPEDAGOGS A LA CATALUNYA DE LA PRIMERA MEITAT DEL SEGLE XX

Ja hem mencionat com la medicina catalana anterior a Bernard comptava amb un planter de metges d'alt nivell nascuts durant les primeres dècades del segle XIX. Molts d'ells van fer aportacions de gran interès que haurien pogut ser llavor per a futurs desenvolupaments a l'entorn de la medicina científica, de la psicologia experimental i de la psicopedagogia. Però els desenvolupaments d'aquestes vies que podem observar a d'altres països de l'entorn no són observables a Catalunya i Espanya.

Tot seguit comprovarem com la incorporació dels metges catalans als processos de consolidació d'una psicologia i una pedagogia científiques té una rellevància significativa en l'àmbit nacional i internacional. Però aquesta incorporació no es produeix fins al període d'entreguerres, una etapa d'autèntica fonamentació psicopedagògica des de la teoria i la pràctica, encara que avortada finalment pels canvis polítics de 1939.

En aquest marc introductor, cal destacar, de bon principi, la personalitat i l'obra del metge i psicopedagog Emili Mira (1896-1964), protagonista indiscutible de la primera fonamentació de l'entorn psicopedagògic a Catalunya durant el període d'entreguerres, avui ben estudiat, pel que fa al nostre objecte, a l'obra de Luis Miguel Iruela i Conrad Vilanou, entre molts d'altres. Parlem d'un home brillant que, com tindrem ocasió de comprovar als paràgrafs que segueixen, estarà present en tots els escenaris de la construcció psicopedagògica catalana, espanyola i internacional fins al 1939, quan les connotacions vitals d'un exili definitiu interrompen no només en la seva trajectòria, sinó també en el procés que ell liderava per a la consolidació d'un grup de destacats professionals de l'entorn psicopedagògic català i espanyol a Barcelona. Emili Mira, en la seva avinença amb Joaquim Xirau, va tenir l'encert de generar un ambient intel·lectual i científic, en aquells moments veritablement significatiu i amb tal rellevància que posteriorment algú va gosar comparar-lo, pensem que amb encert, amb el que es produí a la Viena d'entresegles.

2.1. OBRINT CAMINS: DE JOSEP DE LETAMENDI A GINÉ I PARTAGÀS. LA CONSOLIDACIÓ DE LA TRADICIÓ HIGIENISTA

D'aquest planter de metges d'alt nivell al qual ens referíem, cal citar en primer lloc els metges filòsofs Josep Miquel Guàrdia i Bagur (1830-1897), amb estudis d'interès en psicologia, i Josep de Letamendi (1828-1897), autor l'any 1866

d'un *Discurs sobre els elements generals de la ciència amb aplicació al mètode en medicina*. Guàrdia, que va finalitzar els seus estudis a París, es quedarà definitivament al país veí, seguint els passos d'un altre metge, el menorquí Mateu Josep B. Orfila i Rotger (1787-1853), un dels pares de la toxicologia contemporània i membre destacat del Comitè Central d'Instrucció Primària de París, des d'on va impulsar la publicació d'un *Reglament*, que instituïa l'agregació d'un metge a cada escola de la capital francesa. Juntament amb Guàrdia i Letamendi, cal fer menció d'una saga d'investigadors en potència, de la mateixa generació, que optaren per donar una orientació social al seu treball davant la inexistència d'infraestructures i d'un clima adient per a la investigació.

Entre ells destaca Pere Felip Monlau i Roca (1808-1871), que es va decantar pels estudis de l'higienisme, tant de l'àmbit familiar com del social. Referent indiscutible de l'higienisme català, Monlau, juntament amb Mateu Seoane, intentarà superar la tradició higienista il·lustrada, tot cercant el desplegament conceptual de l'higienisme com a doctrina de base científica. Podem incloure també en aquest grup Pere Mata i Fontanet (1811-1877), autor brillant de vida novel·lesca, que va escriure un *Tractat de la raó humana*, on planteja un tema recurrent durant l'època: la diferenciació entre els malalts i els criminals, i que va publicar també un *Manual de mnemotècnia*, amb un conjunt de tècniques aplicables a l'estudi d'algunes ciències com la física i la geografia, entre d'altres. No menys novel·lesca va ser la vida d'Antoni Pujadas i Mayans (1811-1881), estudiant de medicina a Barcelona, Montpeller i Londres, que va fer pràctiques a Bicêtre i la Salpêtrière, i que, de retorn a Barcelona, va fundar l'Institut Manicòmic de Sant Boi de Llobregat, on des de 1865 publicà la revista *La Raó de la Desraó*, amb el subtítol de *Revista de Medicina i Higiene Mental*; possiblement és aquesta la primera vegada que es fa servir l'expressió «higiene mental» a Catalunya. La dada és rellevant ja que, més de vint anys després, el doctor Josep Call i Morros, nascut l'any 1858, continuava parlant d'higiene de l'ànima, encara que en un modern tractat, on afirmava que la vida humana és un conjunt inseparable de matèria i esperit, que cal trobar l'equilibri psicofísic i que l'educació n'és una de les claus.

L'orientació higienista i humanista va caracteritzar l'aportació dels metges d'aquesta generació, al marge dels corrents de la medicina científica, a la qual els metges catalans s'incorporen més tard. Recordem que la primera monografia de psiquiatria infantil la va publicar l'any 1907 un pedagog, professor de la Normal de Barcelona: August Vidal i Perera. En psiquiatria, ja hem pogut veure que es compta amb figures importants, però la mentalitat és conservadora. L'excepció és representada aquí pel polifacètic Joan Giné i Partagàs (1836-1903), fundador de la revista *La Independència Mèdica* i director durant molts anys del

manicomi Nova Betlem, on es fa servir per primera vegada el sistema del *non restraint*, un sistema d'organització institucional que es basa en la idea d'alliberar els malalts de les coercions, la repressió i les restriccions mecàniques.

Tot plegat no vol dir que la participació dels metges catalans en la consolidació de l'entorn psicopedagògic sigui minsa. Giné i Partagàs té un peu posat a l'andana de la nova medicina científica; i, com veurem a continuació, la presència mèdica als diferents àmbits de la reflexió i l'experimentació psicopedagògiques comença a ser significativa ja amb les generacions de metges nascuts cap a mitjan segle XIX; encara que, com diem, amb un cert retard en comparació amb la trajectòria observable a d'altres països de l'entorn.

2.2. EXPERIMENTACIÓ PSICOFISIOLÒGICA, NEUROPSIQUIATRIA I EDUCACIÓ:
RAMON COLL I PUJOL, RAMON TURRÓ I DARDER, AUGUST PI I SUNYER,
JESÚS M. BELLIDO I GOLFERICHS, FRANCESC DE BARBENS,
FRANCESC DE PÀDUA XERCAVINS I RIUS, DIEGO RUIZ RODRÍGUEZ
I ARTUR GALCERAN I GRANES

Ja ho hem dit: entre els pioners de l'experimentació europea en psicologia no hi ha presència catalana. Però amb els anys, trobem autors rellevants que contribueixen significativament a la construcció de l'entorn psicopedagògic. Cal fer una referència inicial a Ramon Coll i Pujol (1845-1915), coautor d'un *Tractat elemental de fisiologia mèdica* (1885), ja que —encara que se'l classifica com a transmissor d'una fisiologia tradicional— cal no perdre de vista que va ser l'introduïdor de les idees de Bernard a Catalunya.

Per altra banda, fèiem menció més amunt de Ramon Turró i Darder (1854-1926), qui, en els seus estudis sobre la intel·ligència, deixa entreveure un cert radicalisme en el tema de la metodologia experimental, segons es pot veure a la sèrie de conferències que va llegir a la residència d'estudiants madrilenya amb el títol «La base tròfica de la intel·ligència». Aquesta posició queda més palesa al seu discurs «La disciplina mental», llegit per Marañón en nom de l'autor, ja molt malalt, al IX Congrés de l'Associació Espanyola per al Progrés de les Ciències, que es va reunir a Salamanca l'any 1924. En aquest text, Turró justifica un mètode experimental objectivista i antigermànic, i reflexiona sobre el concepte d'experiència, tot modulant alguns dels entusiasmes experimentalistes que es van viure durant el primer terç del segle XX també a Catalunya.

Coneixedor de l'obra de Bernard, l'interès de Turró per l'estudi de l'origen del coneixement, de l'espai tàctil, de la intel·ligència i de l'emoció, o els seus lligams amb l'evolucionisme spencerià, la reflexologia de Pavlov o el fisicalisme

helmholtzià, fan de Turró un personatge realment excepcional, que, necessàriament, s'havia de rebel·lar contra el panorama mèdic amb el qual havia de relacionar-se, fins que va trobar el seu lloc com a director del Laboratori Municipal de la Secció de Ciències de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC).

Amb el naixement de la Mancomunitat es planteja ja l'any 1914 la creació d'un seminari laboratori de psicologia i pedagogia, però no serà fins a l'any 1918 que en comencen els treballs d'organització. D'aquest seminari laboratori sorgirà, a partir del curs 1922-1923, el Laboratori de Psicologia Experimental, amb una trajectòria breu, ja que va desaparèixer l'any següent a causa de la dictadura de 1924. Les perspectives, però, eren prometedores. Entorn al seu director, el professor belga Georges Dwelshauvers, s'havia implicat un grup d'investigadors del Laboratori Municipal de la Secció de Ciències de l'IEC, amb Turró al capdavant. A més, estava obert als alumnes dels estudis normals de la Mancomunitat perquè hi realitzessin pràctiques.

Un deixeble de Turró, August Pi i Sunyer (1879-1965), va continuar les tasques del seu mestre al Laboratori Municipal, i va escriure *La unitat funcional*, on explica la seva posició unitària entre els aspectes fisiològics i psíquics de l'organisme. Pi i Sunyer va ser catedràtic de Fisiologia a Sevilla i Barcelona, president de l'Acadèmia de Medicina de Barcelona fins a l'any 1939, quan es va haver d'exiliar a Veneçuela. Impulsor i membre actiu d'importantes institucions relacionades amb la fisiologia i la biologia a Barcelona i Caracas, Pi i Sunyer va ser mestre d'importantes agents del desenvolupament de la psicopedagogia posterior, com Emili Mira.

Un del més estrets col·laboradors de Pi i Sunyer va ser Jesús M. Bellido i Golferichs (1880-1956), catedràtic de Fisiologia a Saragossa i Granada, i de Terapèutica a Barcelona. Bellido és autor d'un text titulat *Biologia per a mestres* (1926), fruit dels seus treballs a l'Institut de Fisiologia, i que serà la base de la seva tasca docent al Seminari de Pedagogia de la Universitat Autònoma de Barcelona. Amb aquesta obra, Bellido demostra la seva preocupació per la formació biològica i fisiològica dels mestres, una formació que els permetia l'accés a la psicologia experimental.

Deu anys abans del text de Bellido, el metge psiquiatra i frare caputxí Ramon Janer, més conegut pel pseudònim Francesc de Barbens (1875-1930), publica un *Curs de psicologia escolar per a mestres*, on explica la pedagogia des de fonaments biològics, fisiològics i psicològics. Barbens va ser un home preocupat per la situació dels malalts mentals i també per l'aplicació dels avanços de la psicopatologia infantil en educació. El seu text, a pesar de l'orientació religiosa, present sobretot als darrers capítols, descobreix una interessant tasca docent, de la qual es van aprofitar els mestres assistents als seus cursos impartits a l'Escola

Industrial de Barcelona. En les seves pàgines apareixen també les tècniques psicomètriques com a importants tècniques auxiliars per al treball del mestre, junt amb altres temes relacionats amb l'eugenèsia, la fatiga mental, el conflicte entre idees i sentiments, o la detecció de les anomalies psíquiques, una funció que encarrega als mestres.

Destaquem, finalment, el sabadellenc Francesc de Pàdua Xercavins (1855-1923), metge psicopedagog i un dels introductors de la neurologia a Catalunya. Als vint-i-tres anys es va llicenciar en medicina, i als vint-i-sis ingressava en l'Acadèmia Medicofarmacèutica de Barcelona amb un discurs sobre «La fisiologia en els fenòmens psicològics». Des de la seva especialitat, la neurofisiologia, Xercavins es va mostrar sempre disposat a la denúncia de la situació dels infants marginats amb demandes d'institucions intermèdies entre la presó i l'escola. També es va ocupar de l'educació dels deficients, tot mostrant-se partidari de la col·laboració entre el metge i el mestre. En aquest sentit, Xercavins parla l'any 1910 de la necessària intervenció del metge a les escoles especials i de la conveniència que els mestres estudiïn psiquiatria. Recolzava així la iniciativa del pedagog Vidal i Perera, que —ja ho hem mencionat— l'any 1907 havia publicat el seu *Compendi de psiquiatria infantil*, ensenyament que va instituir a la Normal de Barcelona.

Xercavins va aconseguir posar en pràctica les seves inquietuds psicopedagògiques tot fundant l'any 1898 un institut medicopedagògic per a alumnes amb deficiència sensorial, física i psíquica, annex a la barcelonesa Casa de Salut de la Clínica de Nostra Senyora del Pilar. En aquesta experiència, Xercavins va treballar amb Agustí Rius i Borrell, pedagog de gran prestigi, que se'n encarregar de la direcció pedagògica. L'esperit d'aquesta institució aprofitava l'experiència educativa de Rius i la formació pionera de Xercavins, que havia visitat centres emblemàtics com la Clínica Charcot de la Salpêtrière i l'Institut Medicopedagògic de l'Hospital de Bicêtre, i que havia publicat les seves conviccions —valentes en un context que patia l'entusiasme imprudent dels nous discursos de la genètica— en congressos i articles on reiterava que «l'herència no és fatal» i que, si bé es podia considerar la anormalitat com a efecte de dèficits psíquics i orgànics, calia considerar també un tipus d'anormalitat derivada de dèficits educatius que es podia detectar en infants «absentistes», desamparats i delinqüents.

La interessant tasca d'aquest metge psicopedagog, director de l'Hospital de Santa Creu i president de la Societat Barcelonesa d'Amics de la Instrucció, està en la línia dels pedagogs renovadors catalans i dels discursos més interessants procedents de l'entorn institucionista; encara que, com ja hem dit, l'aprofitament de l'avanç psicofisiològic que es pot observar en diversos països de l'entorn europeu resulta excepcional en aquest període de la medicina catalana i es-

panyola. Als noms de Coll i Pujol, Pi i Sunyer, Turró, Barbens, Bellido i Xercavins, s'hi podrien afegir encara els d'altres metges catalans que van mostrar aquesta preocupació psicopedagògica des del vessant psicofisiològic. Es el cas del psiquiatre Artur Galceran i Granés (1850-1919), director de Sant Boi, metge consultor del manicomi de Reus (posteriorment, Institut Pere Mata) i autor d'uns *Principis fisiològics de l'educació intel·lectual dels infants*. És el cas també de Diego Ruiz Rodríguez (1881-1959), controvertit metge filòsof andalús assentat a Barcelona, i autor d'una *Introducció biològica a la pedagogia d'anormals*.

2.3. MEDICINA I EDUCACIÓ ESPECIAL: L'INSTITUT MEDICOPEDAGÒGIC DE LA CLÍNICA DEL PILAR, EL MUSEU PEDAGÒGIC EXPERIMENTAL DE BARCELONA I LES ESCOLES VIL·LAJOANA DE VALLVIDRERA

La tradició espanyola i catalana compta amb il·lustres protagonistes en el camp de l'educació especial des que Ponce de León va aplicar el seu mètode d'ensenyament per a sordmuts al segle XVI, o des que l'Ajuntament de Barcelona va instaurar la seva escola de sordmuts l'any 1800. Però la presència de metges amb una actitud mínimament medicopedagògica o, si voleu, psicopedagògica, dins d'aquesta àrea no es notarà fins a l'entressegle del XIX al XX. Aquesta presència es descobreix a l'entorn de les institucions catalanes pioneres en educació especial.

Destaquem en primer lloc el ja anomenat Institut Medicopedagògic per a alumnes amb deficiència sensorial i psíquica, annex a la Clínica de la Nostra Senyora del Pilar a Sant Gervasi, on el doctor Xercavins i el pedagog Rius i Borrell havien organitzat tres seccions. La primera s'ocupava de nens i joves amb minusvalies físiques, la segona atenia alumnes amb deficiències sensorials i trastorns de llenguatge, i la tercera era destinada als deficients psíquics. Una font important que proporciona informació sobre les idees i les metodologies de Xercavins la constitueix un butlletí que es publicava regularment des de la Casa de Salut de la Clínica que acollia l'Institut Medicopedagògic, consultable actualment al Centre de Documentació d'Història de la Medicina de la Fundació Uriach de Barcelona.

Sis anys més tard de la fundació de l'Institut Medicopedagògic de Xercavins, l'any 1904, la pedagoga Francesca Rovira obria el Museu Pedagògic Experimental de Barcelona, institució privada amb un projecte ambiciós en els seus aspectes psicopedagògics i socials, que comptava amb un important grup de metges col·laboradors. L'activitat del Museu s'organitzava en set seccions: 1) Museu Pedagògic (una

mena de centre de recursos pedagògics obert a escoles i mestres); 2) Institut de Pedagogia Experimental (centre per a la formació de mestres amb un atractiu i innovador pla d'estudis de quatre cursos més dos d'ampliació, on s'impartien assignatures com català, fisiologia, psicologia experimental, sociologia, patologia general i escolar, psicologia i terapèutica d'anormals, entre d'altres); 3) Laboratori de Psicologia Pedagògica; 4) Col·legi per a Anormals Mentals; 5) Escola Pràctica d'Economia Domèstica; 6) Acadèmia d'Alts Estudis Pedagògics, i 7) Biblioteca Pública. A més, la institució publicava una revista, *L'Evolució Pedagògica*, que l'any 1916 apareix ressenyada per Claparède en el capítol de revisió històrica de la seva obra *Psicologia del nen i pedagogia experimental*, setena edició.

Entre els metges col·laboradors del Museu, gairebé tots pertanyents a la generació de metges catalans de 1888, destaca la personalitat d'Ignasi Valentí i Vivó, catedràtic d'Obstetrícia i director de cursos de criminologia i malalties psicosexuals a la Universitat de Barcelona. Estudiós de la quequesa i altres trastorns de la parla, Valentí i Vivó va ser un dels cronistes de la implantació a Catalunya i Espanya de l'eugènica i la biometria. Un altre col·laborador del Museu d'especial interès va ser Rafael Rodríguez Méndez (1845-1919), director del manicomi de Sant Boi, on l'any 1885 va fundar una secció especialment dedicada a «nens retardats». Humanista i maçó, catedràtic d'Higiene a la Facultat de Medicina i, posteriorment, rector de la Universitat de Barcelona, Rodríguez Méndez es mostrà sempre preocupat pels vessants fisiològics i socials de l'educació, un aspecte de la seva trajectòria que es fa palès a la seva obra com a autor de textos sobre educació cerebral, com a conferenciant sobre temes pedagògics o com a prologuista, concretament, del *Compendi de psiquiatria infantil* de Vidal i Perera. També cal citar la presència activa d'un altre maçó, Víctor Melcior i Farré, metge proper a les doctrines del magnetisme, actiu espiritista, director de la *Revista d'Estudis Psicològics*, i autor d'articles sobre l'educació dels anormals i la problemàtica de la delinqüència infantil. Finalment, destaquem la col·laboració amb el Museu Pedagògic Experimental d'altres metges com el doctor Enric Octavi Raduà i Oriol, el Cos Mèdic Municipal de Barcelona, i el ja anomenat Diego Ruiz Rodríguez, entre d'altres.

El Museu també va comptar amb la col·laboració d'importants personalitats, com ara l'aragonès Odón de Buen, catedràtic expedientat per la Universitat de Barcelona per les seves idees darwinistes, el jurista republicà Francesc Layret o el pedagog Agustí Nogués i Sardà, i d'altres de relacionades amb l'institucionisme madrileny, com Rafael María de Labra, Miguel de Unamuno, Matilde García del Real o Rafael Altamira.

Per altra banda, l'Ajuntament de Barcelona, amb motiu de la reorganització de la primitiva Escola Municipal de Sordmuts i Cecs de 1910, aprova un nou

reglament pel qual es destina un pressupost que permet l'inici d'activitats de la que serà Escola Municipal de Cecs, Sordmuts i Anormals de Barcelona, primera institució d'aquest tipus finançada amb fons públics al cent per cent des dels seus inicis com a Escola de Sordmuts l'any 1800. A partir de 1910, doncs, l'escola comptaria amb quatre seccions, que, a la pràctica, es van reduir a tres: la de cecs, la de sordmuts i la de deficientes psíquics i «inestables», sota la direcció d'un pedagog, Joan Nogués, assistit per un inspector tècnic d'anormals, càrrec per al qual va accedir a la institució el metge Francesc Torras, autor l'any 1912 d'un «registre biogràfic» per a la classificació dels escolars deficientes.

Alexandre Galí i altres cronistes de l'època parlen, però, del caràcter misèrrim de la secció de deficientes durant aquests primers anys. I és que la dinamització de la institució no arriba fins al 1917 (un any després de la creació de la Comissió de Cultura), amb motiu de la incorporació de l'inspector extraordinari Joan Alzina i Melis, un metge psiquiatre nascut a Capdepera (Mallorca) l'any 1883, que aconsegueix l'organització independent de les diferents seccions (cecs, sordmuts i deficientes psíquics), i una millora de la qualitat de l'ensenyament que desembocarà en la creació d'un Laboratori d'Estudis i Investigacions annex a les escoles.

Aquesta dinamització requeria nous espais i recursos de tota mena. El Laboratori s'havia estructurat en tres seccions principals (Antropologia, Psicologia i Pedagogia) i d'altres de relacionades amb les necessitats específiques de cadascuna de les escoles. Així, l'any 1921, aquesta renovada institució experimental d'educació especial es va traslladar a Vallvidrera amb un gran aparell propagandístic. L'Ajuntament de Barcelona havia aconseguit reunir un equip professional ben rellevant, integrat principalment per pedagogs, com Lluís Torres Ullastres, director de les escoles del Districte Sisè, i altres especialistes, entre els quals destaca Pere Barnils i Giol (1882-1933), fonetista doctorat a París, membre col·laborador i fundador l'any 1915 del primer Laboratori de Fonètica Experimental a la Secció Filològica de l'IEC, que va ser director durant molts anys de l'Escola Municipal de Sordmuts. Però aquí ens hem de fixar en l'equip de metges que apareixen en aquestes dates col·laborant a les escoles Vil·lajoana.

Juntament amb els ja nomenats Francesc Torras i Joan Alzina, cal destacar la presència a Vil·lajoana de quatre metges, alguns dels quals, amb el temps, gaudiran d'un gran reconeixement i prestigi tant en l'àmbit nivell nacional com en l'internacional. Ens referim al ja citat Jesús M. Bellido i Golferichs, a Rossend Carrasco i Formiguera (1892-1990), a Hermenegild Arruga i Liró (1886-1972), i a José Córdoba Rodríguez (1884-1955).

En el moment de la inauguració de les escoles de Vil·lajoana, Bellido i Golferichs apareix com a director del Laboratori General d'Estudis i Investigacions

annex a les tres escoles de cecs, sordmuts i deficients. Ja hem presentat aquest metge fisiòleg, doctorat a Madrid l'any 1902, com a professor universitari i autor d'una *Biologia per a mestres*. El seu prestigi estava en aquestes dates prou fiançat per la seva trajectòria docent, per la seva col·laboració amb Pi i Sunyer en la fundació de l'Institut de Fisiologia i la publicació d'unes *Lliçons de fisiologia humana*, o per la presidència de la Societat de Biologia de Barcelona, que ostentava quan va ser cridat a Vil·lajoana per dirigir el Laboratori General d'Estudis i Investigacions, organitzat finalment en cinc seccions: Antropologia, Psiquiatria, Psicologia, Fonologia, i Òptica i Otorinolaringologia.

Del Laboratori d'Antropologia, se'n va fer càrrec el doctor Rossend Carrasco i Formiguera, prou conegut per la seva trajectòria en el camp de la investigació i la docència. Aquesta secció s'encarregava d'assenyalar les deficiències fisiològiques, els tractaments per a la seva possible correcció i el règim alimentari dels alumnes. Poc se sap de l'activitat d'aquest jove metge endocrinòleg a la institució de Vil·lajoana. De fet, durant aquestes dates, fa viatges constants per França i Sud-amèrica; a més, publica regularment en revistes especialitzades catalanes, com la revista *Treballs* de la Societat de Biologia, i estrangeres, com *The American Journal of Physiology*, entre d'altres.

Per la seva banda, el doctor Hermenegild Arruga dirigeix el Laboratori d'Òptica, que, destinat al treball amb els alumnes de l'Escola de Cecs, acull estudis sobre l'agudesia visual, la percepció cromàtica o la suplència tàctil i auditiva de la visió. Estudiant d'oftalmologia a Barcelona, París i Berlín, el doctor Arruga serà conegut internacionalment per les seves aportacions en el tractament quirúrgic del despreniment de retina.

Pel que fa al Laboratori d'Otorinolaringologia, la seva funció era la de determinar el grau de sordesa i mutisme dels alumnes, i el tractament més convenient. L'encarregat d'aquest laboratori va ser el doctor Francesc Torras, el més antic del grup a la institució, segons apuntàvem més amunt. I el lingüista Pere Barnils, a qui també ja ens hem referit com a director de l'Escola de Sordmuts, es va responsabilitzar del Laboratori de Fonologia, on es feia servir l'aparell d'Edison per a la transcripció de fonogrames.

El metge murcià assentat a Barcelona José Córdoba es va encarregar del Laboratori de Psicologia, on es duïen a terme diferents proves per mesurar el grau d'endarreriment mental dels deficients psíquics i el coeficient intel·lectual dels alumnes cecs i sordmuts. Córdoba havia obert l'any 1915 un institut medicopedagògic al seu domicili, en el qual col·laborava, com a pedagoga, la seva dona, Rosalía Ferreiro. Avui podem dir, en contra d'anteriors investigacions publicades per autors diversos, i al marge de la qualitat de l'establiment, que aquest institut del doctor Córdoba no va ser el primer ni com a institut medicopedagògic

(el de Xercavins data de 1898) ni com a clínica pedagògica (la de Vidal i Perera es va inaugurar l'any 1903).

Finalment, del Laboratori de Psiquiatria, se'n va encarregar el doctor Alzina i Melis, amb una funció clarament psicopedagògica, ja que havia de diagnosticar la deficiència i orientar les estratègies pedagògiques per a un tractament òptim. Així, Alzina, que havia estat l'ànima de la renovació de les escoles municipals de cecs, sordmuts i deficients, obtenia un lloc important, però secundari, a l'organigrama inicial de la institució a Vil·lajoana. Cal dir, però, que el seu treball minucios i la seva preocupació per la institució el van portar a la direcció general de les escoles. De fet, va ser l'únic metge de l'equip inicial que es va mantenir a Vil·lajoana fins que fou traslladat a noves dependències per motius de seguretat durant la Guerra Civil, i encara va continuar en la direcció de l'Escola de Deficients quan es va reobrir a Vallvidrera el 25 d'abril de 1939.

2.4. LA PEDAGOGIA TERAPÈUTICA A LA SECCIÓ DE PEDAGOGIA DE LA FACULTAT DE FILOSOFIA I LLETRES DE LA UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA, A L'INSTITUT PSICOTÈCNIC DE LA GENERALITAT I A L'INSTITUT DE PEDAGOGIA TERAPÈUTICA DEL DOCTOR MORAGAS

Un altre vessant de l'educació especial amb un desenvolupament peculiar, el trobem a l'entorn de la denominació «pedagogia terapèutica». El llarg camí recorregut per pedagogs i metges des que els pioners francesos de Bicêtre intentaren ajudar els malalts mentals mitjançant programes educatius es va veure refermat a Alemanya per Georgens i Deinhardt, que ja l'any 1861 parlen de *Heilpädagogik* o pedagogia curativa. Des de llavors, els instituts medicopedagògics proliferaran per tot Europa.

Pel que fa a Catalunya, ja ens hem referit a l'Institut de Xercavins i Rius, on s'intentava portar a terme una pedagogia curativa. Per altra banda, a les revistes mèdiques es troben referències a l'obra de Theodor Heller *Grundriss der Heilpädagogik* (1904). Però sens dubte, els referents catalans de la pedagogia terapèutica amb aquest nom els trobem a la Barcelona dels anys trenta en els cursos organitzats per l'Institut Psicotècnic de la Generalitat, en la programació de la Secció de Pedagogia de la Facultat de Filosofia i Lletres i en l'activitat pública i oratòria dels pioners de l'especialitat. Entre aquests, destaca la personalitat d'Alfred Strauss (1897-1957), un metge jueu alemany arribat a Barcelona fugint de la repressió nazi l'any 1933, i d'un altre metge, Jeroni de Moragas i Gallissà (1901-1965), pediatra fundador de l'Institut de Pedagogia Terapèutica un cop finalitzada la Guerra Civil.

Alfred Strauss és autor de la primera monografia catalana i espanyola sobre pedagogia terapèutica, un manual pensat —ho diu al subtítol— per a mestres, educadors, metges i pares de família. L'obra, titulada *Introducció a l'estudi de la pedagogia terapèutica* i redactada originàriament en llengua alemanya, consta de cinc apartats, dedicats a oligofrènies, trastorns del llenguatge, psicopaties, psicosis i correccionalisme. Hi ha referències a la formació d'especialistes en educació especial, als quals anomena «pedagogs terapeutes», amb un itinerari consistent a arribar de la pedagogia normal a la pedagogia terapèutica a través de la psicopatologia i de la medicina «pedagógicoterpèutica».

Strauss aportava, a més, la seva experiència com a professor de la Universitat de Heidelberg, i coneixia el Seminari de Pedagogia Terapèutica, fundat a Zuric per H. Hanselmann, que es dedicava, entre d'altres activitats, a la formació d'especialistes en la matèria. De manera que, acabat d'arribar a Barcelona, Strauss es va integrar en l'òrbita d'Emili Mira, amb el qual va col·laborar a l'Institut Psicotècnic de la Generalitat, a l'institut d'observació psicològica La Sageta i a la Secció de Pedagogia de la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat Autònoma, com a encarregat de cursos de psicopatologia i psicopedagogia o com a conferenciant. En aquest sentit, cal destacar el cicle de conferències «L'essència de l'educació terapèutica» (1934) i el curs de Pedagogia terapèutica del nen difícilment educable, del qual es va encarregar durant el curs 1935-1936.

D'aquests anys destaca també una investigació sobre les alteracions del llenguatge en la infància, realitzada per Strauss amb la col·laboració del doctor Adolf Azoy i Castanyé, un jove otorinolaringòleg que participà a La Sageta en tasques relacionades amb els trastorns del llenguatge. Aquesta investigació es va dur a terme sobre una mostra de 3.852 escolars barcelonins, i els resultats es publicaren a la *Revista de Psicologia i Pedagogia*, fundada per Emili Mira i Joaquim Xirau.

Però l'any 1937 Strauss decideix continuar el seu exili als Estats Units, com a psiquiatre a la Wayne County School de Northville, Michigan, primer, i com a director a la Cove School de Racine, Wisconsin, on va romandre des de 1949 fins al final dels seus dies, i on va continuar les seves investigacions sobre l'anomenada *disfunció cerebral mínima* (síndrome Strauss), iniciades ja a Alemanya, i continuades a Barcelona en un treball realitzat amb Moragas i publicat l'any 1936 amb el títol *Diagnòstic cinematogràfic d'una lesió cerebral*.

I pel que fa a Jeroni de Moragas i Gallissà, cal destacar, com en el cas del doctor Strauss, la seva trajectòria durant els anys anteriors a la Guerra Civil dins l'equip de Mira. Una trajectòria decisiva per a la consolidació de la seva actuació medicopedagògica posterior, ja que Moragas va ser també un element important en l'equip que va desenvolupar la tasca medicopedagògica a la clíni-

ca La Sageta fins que es desmantellà amb motiu de la Guerra Civil. D'aquest període són els seus treballs sobre psicotècnia, psiquiatria i pediatria, la seva especialitat de procedència. Però potser el més rellevant d'aquest període va ser la publicació de dos estudis a les *Monografies mèdiques*, que dirigia el doctor Aiguader, de l'editorial Arnau de Vilanova: el primer, titulat «La infància anormal», és de 1933 i manifesta que en aquest sector de població, han d'intervenir-hi tres professions: metges, pedagogs i psicòlegs. El segon, de 1935, tracta de la sexualitat infantil —un tema recurrent a l'època— amb el títol «Evolució sexual de l'infant».

Moragas, juntament amb Strauss i Azoy, es va encarregar, l'any 1934, d'atendre un consultori medicopedagògic que es va obrir al si de la Secció de Psicopedagogia de l'Institut Psicotècnic. També van coincidir a La Sageta. Però la gran aportació de Moragas a la psicopedagogia va ser la fundació, l'any 1940, de l'Institut de Pedagogia Terapèutica, que es pot considerar com una continuació de la clínica La Sageta del doctor Mira. La diàspora de la majoria dels integrants del grup d'Emili Mira que es va produir amb motiu de la Guerra Civil troba el contrapunt en Moragas, que no es va exiliar. D'altres membres de l'equip, com Adolf Azoy, tampoc no es van exiliar, però la seva carrera va continuar per camins allunyats de l'entorn psicopedagògic aquí estudiat.

Així, l'Institut de Pedagogia Terapèutica del doctor Moragas va ser el nucli generador de la posterior evolució i institucionalització universitària de la pedagogia terapèutica a Barcelona com a especialitat. Aquesta última es deu a l'esforç i a l'impuls d'un dels seus deixebles, el psicopedagog Miquel Meler i Muntané. Un dels professors de l'especialitat va ser el doctor Lluís Folch i Camarasa (1913-2000), fill del psicopedagog Lluís Maria Folch i Torres, deixeble de Mira, Moragas i Strauss, i, com hem dit, professor de pedagogia terapèutica a la Universitat de Barcelona.

2.5. L'APORTACIÓ DELS DOCTORS CLAUDI BASSOLS I PRIM I RAMON TRINCHET I CORTACANS A LA PROTECCIÓ DELS MENORS AL TRIBUNAL PER A INFANTS DE BARCELONA

L'orientació psicopedagògica que va caracteritzar la recepció de les pedagogies correccionalistes procedents d'Europa i els Estats Units justifica la presència dels metges en l'àmbit de la justícia de menors. El Tribunal per a Infants de Barcelona, presidit des de la seva fundació pel jurista Ramon Albó, comptava amb un Laboratori de Psicologia Experimental —continuació del que havia fundat Lluís M. Folch i Torres al Grup Benèfic l'any 1914—, on destaca la pre-

sència del pediatra Claudi Bassols i Iglesias (1886-1970), fill del també metge Agustí Bassols i Prim (1853-1919), que havia estat autor de diversos treballs sobre el tractament de la quequesa. Claudi Bassols, que va presidir la Societat Catalana de Pediatria durant el període republicà, va tenir una participació destacada en la construcció de l'entorn psicopedagògic, que es concreta en la seva tasca professional al tribunal, des d'un primer moment, i a l'Institut Torremar de Vilassar per a deficients psíquics, després; també mitjançant la seva activitat publicística en llibres de metodologia psicotècnica, com *L'examen psicològic al Tribunal Tutelar de Menors* (1934), o en les revistes *Infantia Nostra* i *Arxius de Psicologia i Psiquiatria Infantil*.

La revista *Infantia Nostra*, dirigida en primer terme per Ramon Albó, s'anuncia com a continuació o segona època de la *Revista Mèdica de Barcelona*, i funciona com a òrgan del Tribunal per a Infants de Barcelona durant els seus primers vint-i-sis números (1922-1926). Després continuarà de manera independent fins al 1932. A les pàgines d'*Infantia Nostra* es van publicar treballs d'importants juristes, pedagogs i metges, principalment. D'aquests últims, en destaquen els noms dels ja nomenats Alzina Melis, José Córdoba o el del mateix Bassols. La revista comptava amb tres seccions: «Secció mèdica», «Secció jurídica» i «Secció psicopedagògica».

Ja en ple període republicà, l'any 1933, apareix un nou òrgan divulgador dels treballs del Tribunal (dit ja Tutelar de Menors des de 1929) de Barcelona; es tracta de la revista *Arxius de Psicologia i Psiquiatria Infantil*, que apareixerà trimestralment durant tres anys. Aquesta nova revista compta entre els seus col·laboradors amb juristes, pedagogs i metges. Entre aquests últims destaca, a més de Claudi Bassols, el metge Ramon Trinet i Cortacans (1889-1976), professor de medicina legal a la Universitat de Barcelona i un dels fundadors d'Unió Democràtica de Catalunya.

Trinet va publicar als *Arxius* una sèrie d'escrits de gran interès psicopedagògic, com «La fam i la misèria considerats com a factors delictògens en els menors», o un altre sobre la personalitat dels infants delinqüents. Trinet manifesta a la seva obra una especial preocupació pels aspectes medicolegals dels infants i joves delinqüents, tot donant gran importància a les influències de l'ambient en la configuració de la personalitat del menor malfactor. A més, aquest autor col·laborava dintre i fora del Tribunal amb Bassols, preocupat llavors per introduir les orientacions psihigieniques en els seus treballs. Encara que *Arxius de Psicologia i Psiquiatria Infantil* no comptava amb una secció de psicopedagogia com *Infantia Nostra*, a les seves pàgines van aparèixer molts articles amb aquesta orientació.

La participació dels metges catalans dins l'àmbit de la justícia de menors es fa present també als cursos de formació d'educadors especialitzats, destinats a

atendre les necessitats reeducadores. No en va, les matèries relacionades amb la medicina estaven ben presents als *curricula* d'aquests cursos. Entre 1926 i 1931 se celebraren dotze cursos: quatre a Amurrio (Àlaba), quatre a Madrid i un a cada una de les ciutats de València, Saragossa, Bilbao i Barcelona.

Les matèries programades, amb alguna variació entre els cursos, van ser: anatomia, fisiologia, psiquiatria infantil, psicologia aplicada, pedagogia general i correccional, dret penal i dret del menor. I entre els seus encarregats apareixen personalitats rellevants de les diferents especialitats. Concretament, al curs impartit a Barcelona l'any 1927 figuren com a professors personalitats de diferents àmbits. Entre els metges, trobem, entre d'altres, els ja citats doctors J. M. Bellido i Golferichs, i el doctor José Córdoba Rodríguez, qui, a banda de les seves activitats al seu Institut Medicopedagògic o al manicomi de Sant Boi, ja participava ordinàriament com a professor d'un curs de psiquiatria infantil organitzat per l'Acadèmia i Laboratori de Ciències Mèdiques de Catalunya i Balears, i com a psiquiatre als cursos de formació d'educadors especialitzats, organitzats pel Centre d'Estudis de la Casa del Salvador, d'Amurrio.

2.6. LA RECEPCIÓ DE LA PSICOANÀLISI A CATALUNYA. EMILI MIRA I LÓPEZ
I LA SEVA RELACIÓ AMB METGES I PSICÒLEGS D'ORIENTACIÓ PSICOANALISTA:
FERENC OLIVER BRACHFELD, WERNER WOLFF, RAMON SARRÓ I BURBANO,
SANDOR EIMINDER I FRANCESC TOSQUELLES I LLAURADOR

La recepció de la psicoanàlisi a Catalunya està marcada per un fet extraordinari, ja que el primer text de Freud traduït a una altra llengua es va publicar a la *Revista de Ciències Mèdiques de Barcelona* (any IX, núm. 3 i 4, 19 i 25 de febrer de 1893). Es tracta de la comunicació preliminar del que més tard havien de ser els *Estudis sobre la histèria*. Aquest fet, juntament amb la publicació de les obres completes de Freud per l'editorial Biblioteca Nueva a Madrid ja des de 1922, podria fer pensar que entre nosaltres la psicoanàlisi havia trobat un terreny ben abonat per a la seva expansió. Però no va ser així. Els metges van ser més aviat reticents i negativament crítics en general a l'hora de fer seus els descobriments freudians. I si a Madrid es compta amb Àngel Garma, primer psicoanalista espanyol, a Catalunya el referent és una vegada més Emili Mira, que, com ja hem dit abans, des d'un primer moment havia seguit atentament l'obra de Freud i el seu cercle. Es pot dir que la psicoanàlisi estarà present a la seva tasca divulgadora durant tota la seva vida.

La psicoanàlisi oferia, segons Mira, una fonamentació teòrica molt suggestiva, amb arrels sòlides, i una pràctica nova que, com era habitual en el seu es-

perit pragmàtic, havia de provar. És així com, enmig dels insults i les crítiques que provocava la recepció de les teories freudianes, provinents del reaccionarisme intel·lectual immobilista, Mira publica l'any 1921 «Un cas senzill de psicoanàlisi», el primer d'una sèrie d'articles que culmina amb la publicació l'any 1926 del primer estudi seriós de divulgació de la teoria i la pràctica psicoanalítiques en dos volums de les *Monografies mèdiques*, titulats *La Psicoanàlisi* i *Aplicacions pràctiques de la psicoanàlisi*. En aquesta obra, Mira demostrava no només que estava al dia sobre la trajectòria de l'obra de Freud, sinó que l'havia fet servir en la seva activitat clínica i de laboratori.

A partir d'aquí podem dir que el paper de Mira respecte a la psicoanàlisi té, en un primer moment, tres vessants: el clínic, el d'investigació i el de divulgació. Però a partir de 1926, la diversificació de l'activitat de Mira i el seu abast nacional i internacional, fan que, si bé hi ha una continuïtat en la seva tasca de divulgació psicoanalítica, respecte a l'àmbit clínic s'observi una disminució del tractament psicoanalític amb pacients a favor de l'experimentació al laboratori. D'acord amb la seva línia, seguia amb interès l'evolució de psicoanalistes heterodoxos, com Binswanger, Jung o Luria; i ell mateix introduïa aportacions personals al corrent psicoanalític.

Mira mostra interès per la psicoanàlisi en totes les seves grans obres d'aquest període, en el *Manual de psicologia jurídica* i també en el seu *Manual de psiquiatria*, tot queixant-se de la prevenció amb la qual eren tractades pels psiquiatres les tècniques psicoanalítiques. L'any 1935 es va publicar la segona edició de les *Monografies*, unificades en un sol volum titulat *La psicoanàlisi*, corregides i augmentades amb les variacions de la teoria observables fins llavors, amb una introducció sobre el panorama psicoanalític d'aquell moment, i, sobretot, amb una ampliació del capítol sobre «Modificacions a la teoria freudiana de la libido», on queden clares les seves preferències per la psicologia individual adleriana en matèria d'educació.

Així, serà Alfred Adler el seu referent en el moment de tractar sobre la missió del mestre de derivar les forces afectives innates dels infants pels camins de la moralitat. I, en referència a l'educació sexual, cita Pfister, Maeder i Mesmer, els quals van descriure la possibilitat de fer compatible un perfecte desenrotllament de la libido sexual amb les més pures normes morals i religioses. També es mostra adleriana per sortir del tema del pansexualisme tot centrant-se en el treball escolar, les matèries, els mètodes i la correcció de problemes d'aprenentatge.

És sabut que la influència de Mira s'allargava durant aquesta última etapa de la seva activitat a Catalunya per l'Institut Psicotècnic de la Generalitat, d'on era director, per les facultats de Medicina i de Filosofia i Lletres i Pedagogia, mercès a la seva fructífera col·laboració amb Joaquim Xirau; per la clínica La Sa-

geta, i per l'Institut Pere Mata de Reus. És així com un gran nombre de metges i psicòlegs formaven part del que hem anomenat «la seva òrbita d'influència».

En aquest sentit, cal citar Ferenc Oliver Brachfeld (1908-1967), un psicòleg procedent d'Hongria, membre de la Societat Hongaresa de Psicologia Individual, que compartirà amb Mira l'orientació adleriana en el tema de l'educació dels infants. De fet, Brachfeld va participar com a professor en els cursos de l'Institut Psicotècnic de la Generalitat, el contingut dels quals estava relacionat amb la teoria d'Alfred Adler i la psicologia postfreudiana. A la segona edició de *La psicoanàlisi*, Brachfeld va col·laborar amb un text, expressament encarregat per Mira, que tracta sobre «la posició present del sistema adlerià». També se'l pot veure treballant a La Sageta i a l'Institut Pere Mata de Reus.

En acabar la Guerra Civil, Brachfeld es mou amb un grup de metges que es reuneixen per estudiar la teoria psicoanalítica tot buscant la seva aplicació com a psicoteràpia grupal. Aquests metges es van integrar dins d'una societat cultural quasi clandestina de nom Erasme, on es van constituir com a secció amb el nom de Centre d'Estudis Psicoanalítics. A aquelles reunions, hi acudien, a més d'Oliver Brachfeld, Ramon Otaola Santibáñez i Enrique Grañén Raso —amb el temps, membres destacats de l'Associació Espanyola de Psicoteràpia Analítica—, Pere Bofill, també psicoterapeuta, i Folch i Camarasa, entre d'altres.

Però en la dècada dels cinquanta, Oliver Brachfeld abandona aquest primer grup català de psicoterapeutes de postguerra i emigra a Veneçuela, on arribarà a ser president de la Societat Interamericana de Psicologia, i on fundarà i dirigirà l'Institut de Psicossíntesi, dedicat a l'estudi i la pràctica de les anomenades «tècniques psicoterapèutiques transpersonals».

Un altre personatge que treballà durant aquests anys a l'entorn de Mira és Werner Wolff (1904-1957), un jove professor jueu alemany, que, com Strauss, s'havia refugiat a Barcelona fugint de la repressió nazi. D'esperit inquiet, va romandre a Barcelona entre els anys 1933 i 1936, acollit per Mira a l'entorn de l'Institut Psicotècnic de la Generalitat. Wolff aportava la seva experiència professional a la Universitat de Berlín, on havia llegit la seva tesi doctoral dirigida per una de les figures més representatives del moviment gestaltista, W. Köhler.

A l'Institut Psicotècnic de la Generalitat, Wolff s'encarregava del curs Els mètodes psicoexperimentals per a l'estudi del caràcter. També va ser conferenciant al Seminari de Pedagogia i autor de diferents treballs publicats a la premsa local i, principalment, a la *Revista de Psicologia i Pedagogia*. El jove Wolff formava part, com el mateix Mira, Luria, Binswanger, Jung i tants d'altres, d'aquella línia d'investigació que podríem anomenar «psicologia profunda experimental», mitjançant la qual es pretenia validar experimentalment diferents aportacions de la teoria psicoanalítica freudiana. Així, se'l recorda, càmera en mà,

retratant rostres de malalts a l'Institut Pere Mata per als seus estudis sobre l'expressió facial, el gest i els moviments comparats de les dues meitats del cos.

Començada la Guerra Civil va viatjar als Estats Units com a becari de la Josiah Foundation. D'allà va passar al Vassar College, i, posteriorment, al llegendari Bard College de Nova York com a professor de psicologia. La seva inquietud intel·lectual es tradueix en una obra extensa en el camp de la psicologia, la psicopatologia, la grafologia, l'art, l'antropologia o la filosofia, en part traduïda al castellà pel Fons de Cultura Econòmica (FCE). Casat amb una concertista de piano, va viatjar per tot el continent americà i va ostentar diversos càrrecs institucionals a la Societat Interamericana de Psicologia, fins que un atac de cor va posar fi a la seva vida quan tenia cinquanta-tres anys.

Ramon Sarró i Burbano (1900-1993), prou conegut per la seva tasca a la Càtedra de Psiquiatria de la Facultat de Medicina de la Universitat de Barcelona, és durant aquests anys un altre component d'aquest vessant psicoanalític que va trobar lloc a l'òrbita d'influència del tàndem Mira-Xirau. Si bé Sarró als vint anys estava completament decidit a fer-se psicoanalista, finalment els seus interessos van discórrer per altres camps de la psicopatologia. El 1925 havia viatjat a Viena amb la pretensió de realitzar una anàlisi didàctica amb Freud, però aquest el va derivar cap a una de les seves col·laboradores, la metgessa Hellen Deutsch. De fet, encara que va romandre a l'Institut Psicoanalític més de dos anys, no va acabar la seva formació i va tornar a Barcelona, on es presentava com un «freudià antifreudià», però sobretot amb noves idees, relacionades amb el mètode fenomenològic introspectiu que cercava en l'antropologia i la filosofia una fonamentació diferent per a la psicoteràpia.

És així com, durant aquests primers anys de la reincorporació de Sarró a Barcelona, el podem trobar l'any 1929 donant una conferència amb Mira a l'Ateneu barcelonès sobre la psicoanàlisi, i, el mateix any, participant a Còrdova en el I Congrés sobre Heidegger i l'Existencialisme en Psiquiatria. Es pot dir que Sarró mai no va deixar de tenir present l'evolució de les teories psicoanalítiques, tal com s'observa en tota la seva obra posterior o la seva relació d'amistat amb psicoanalistes com Lacan. De fet, Sarró, un cop accedeix a la Càtedra de Psiquiatria que Mira havia deixat vacant, orienta la seva activitat intel·lectual i docent a favor dels corrents crítics amb el freudisme i a favor també dels moviments psicoterapèutics sorgits de l'heterodòxia psicoanalítica. S'observava igualment un reconeixement del valor de la tècnica psicoterapèutica freudiana, encara que s'intentava deslligar-la de la seva base doctrinal, introduint plantejaments teòrics provinents d'autors com ara Scheler, Kierkegaard o Heidegger.

Un altre personatge interessant que va treballar amb Mira a La Sageta i a l'Institut Pere Mata de Reus va ser el doctor Sandor Eiminder, un metge jueu

hongarès paidopsicoanalista, refugiat polític com Strauss i Wolff, de qui hi ha poques referències, a part de la seva estada a Barcelona. Eiminder havia format part de l'equip d'August Aichhorn, psicoanalista austríac organitzador d'una xarxa de consultoris pedagògics i autor l'any 1925 d'un text fonamental per a l'estudi de les relacions entre psicoanàlisi i educació, titulat *Verwahrloste Jugend (Jovenut desemparada)*.

Eiminder va dur a terme l'anàlisi didàctica durant dos anys a un jove reusenc, Francesc Tosquelles i Llauredó (1912-1994), aleshores estudiant de medicina. Tosquelles havia freqüentat l'Institut Pere Mata des de petit, de la mà del seu pare, un metge amic de Mira. Anys després, entraria en nòmina de l'Institut com a metge resident. També col·laborà a La Sageta. Tosquelles havia estat present a tota l'activitat de formació, seminaris, etc., que Mira i els membres del seu entorn desplegaven a Barcelona i Reus. D'especial interès per a ell van ser uns seminaris celebrats a Reus (1932-1933), on s'analitzaven les aportacions de Freud i altres psicoanalistes com Lacan.

Marxista i militant del Partit Obrer d'Unificació Marxista (POUM), durant la Guerra Civil va treballar com a psiquiatre amb l'exèrcit republicà. Es va exiliar finalment a França, va convalidar els seus estudis i va prendre la nacionalitat francesa. Va intensificar les seves experiències psicoterapèutiques com a psiquiatre al manicomi de Saint Alban, primer, i com a fundador d'una xarxa de centres (Le Clos du Nid) on pedagogia i psicoteràpia es fonien en una mena de pedagogia terapèutica psicoanalítica, base de la psicoteràpia institucional, i, indirectament, del vessant psicoanalític de la pedagogia institucional (Oury, Vasquez, etc.). En el seu model psicoterapèutic, Tosquelles cercava, des d'uns fonaments inspirats en la psicoanàlisi i el marxisme, transformar les institucions en instruments terapèutics a favor de la interacció entre els pacients.

Tosquelles és autor d'una obra extensa, original i militant. La seva tesi doctoral *Le vécu de la fin du monde dans la folie* (la Sorbona, 1948) descobria ja el seu abast cultural a l'entorn de la literatura, els mites, la filosofia, l'art, etc., això sí, des del vessant psiquiàtric, i, en aquest cas, des del món de l'esquizofrènia. Una part important de la seva obra es dedica a la pedagogia i la pràctica terapèutica amb infants, amb propostes procedents d'una visió psicoanalítica propera a les propostes kleinianes, concretament sobre l'assumpció de l'esquema corporal, desenvolupament i modulació de la psicomotricitat, la percepció sensorial, l'atenció afectiva, la maternitat, l'estructuració dels espais personals i socials, la funció del pare, o el pas de l'activitat lúdica al treball productiu.

2.7. DE LA TRADICIÓ HIGIENISTA A L'ORIENTACIÓ PSICOPEDAGÒGICA:
LA LLIGA D'HIGIENE MENTAL, LA INSPECCIÓ MEDICOESCOLAR,
L'INSTITUT PSICOTÈCNIC DE LA GENERALITAT I L'ACTIVITAT CONGRESSUAL

La rellevància de la tradició higienista a Catalunya, amb figures com el ja citat Pere Felip i Monlau o els components del nucli barcelonès de l'últim quart del segle XIX (Giné, Rodríguez Méndez, Galceran, Call, etc.), concedeix un protagonisme a Barcelona com a capital de l'higienisme en el conjunt de l'Estat, que es justifica pel fenomen de la industrialització i per les característiques de l'entorn intel·lectual català, que afavorirà la ramificació del projecte higienista amb la celebració del Primer Certamen Frenopàtic Espanyol al manicomi Nova Betlem (1883), la creació de l'Acadèmia d'Higiene de Catalunya (1887) i de l'Institut d'Higiene Urbana de Barcelona (1891). Ja en el segle XX, continua aquesta preeminència amb la fundació de la Societat de Psiquiatria i Neurologia (1910) o amb la celebració a la Ciutat Comtal de tres congressos d'aquest àmbit: el I Congrés d'Higiene de Catalunya (1906), el I Congrés Espanyol d'Higiene Escolar (1912) i el I Congrés Nacional d'Higiene i Sanejament de l'Habitació (1922), on la higiene mental comença a tenir ja una presència destacada.

En aquest clima, s'incorpora a l'activitat mèdica catalana un grup de metges que han obtingut la seva llicenciatura en medicina entre 1912 i 1922, i que seran els responsables de la institucionalització de la higiene mental a Catalunya i Espanya. Entre ells hi havia els fundadors l'any 1924 de l'Associació Espanyola de Neuropsiquiatres, els components de la llarga llista de fundadors de la *Revista Mèdica de Barcelona*, on apareix Belarmí Rodríguez i Arias (1895-1997), fill del psiquiatre Rodríguez-Morini; Carles Soler i Dopff, en aquell moment metge ajudant a l'Institut d'Orientació Professional, o els ja citats Adolf Azoy i Emili Mira, tots amb un paper rellevant en l'organització de la Lliga Espanyola d'Higiene Mental, i en les diverses manifestacions psicosigieniques de l'Institut d'Orientació Professional i la seva àrea d'influència, no només en entorns educatius —com la Inspecció Medicoescolar o el Seminari de Pedagogia—, sinó també en institucions clíniques de diversa mena, com les dedicades a la prevenció, el diagnòstic i el tractament d'infants amb necessitats educatives especials.

Per altra banda, la preocupació per la higiene de la infància produirà des de començaments del segle XX tot un seguit de disposicions legals orientades a la supervisió mèdica dels escolars i dels edificis dedicats a la instrucció. Normalment aquestes disposicions descarregaven la responsabilitat en les corporacions locals, i la seva efectivitat, amb alguna excepció, va resultar pràcticament nul·la. I encara que el 1914 es creen les càtedres de Fisiologia i Higiene Escolar a l'Es-

cola Superior de Magisteri i a les escoles normals, el cert és que fins a l'any 1917 no es crea, i encara de manera veritablement precària, un cos medicoescolar estatal amb vuit metges, tres per a Madrid i cinc per a Barcelona.

D'aquesta primera convocatòria de metges inspectors a Barcelona destaquem, en primer lloc, la personalitat del doctor Manuel Salvat i Espasa (1876-1969), un dels impulsors del I Congrés Espanyol d'Higiene Escolar, i autor d'una extensa obra relacionada amb la inspecció medicoescolar i amb la salut física i mental dels escolars. D'altres metges que s'incorporaren a aquesta primera convocatòria van ser el traumatòleg Llorenç García-Tornel, posteriorment regidor a l'Ajuntament i primer professor de medicina del treball a la Universitat Autònoma de Barcelona, i Ernest Pedrals i Fernández, que es va encarregar de coordinar treballs i unificar metodologies entre la Inspecció Medicoescolar i l'Institut d'Orientació Professional. Complementaren aquestes cinc places els doctors Soler i Rodríguez Vicente. La producció publicística sobre aquest tema és abundant durant el període, tant per part d'aquests metges inspectors com per part d'altres metges de l'entorn de la higiene escolar, com el doctor Eladi Vila i Cunyer o el ja citat Enric O. Raduà.

Però d'entre les noves institucionalitzacions que va produir l'higienisme de començaments del segle XX, potser la institució que amb el temps tindrà una major repercussió és l'Institut d'Orientació Professional, que, com és sabut, va iniciar la seva activitat a Barcelona l'any 1918, dirigit per Ruiz Castilla, un professional del dret, autor de les primeres publicacions sobre orientació psicopedagògica a Catalunya i Espanya. Novament ens hem de referir a Emili Mira, que, amb vint-i-dos anys, entra a formar part de l'Institut d'Orientació com a encarregat del Laboratori de Psicometria, deixant constància de la seva tasca puntualment i des del primer moment a la revista de l'Institut, els *Annals de l'Institut d'Orientació Professional*. La necessitat de desenvolupar una psicologia aplicada, pràctica, en aquest tipus d'institucions coincidí de ple amb els interessos de Mira, que va ser comissionat per l'Institut per visitar institucions similars a França, Bèlgica, Alemanya, Itàlia i el Regne Unit.

Dos anys més tard, Mira va ser ponent a la I Conferència Internacional de Psicotècnia, celebrada a Ginebra, i l'any següent l'Institut barcelonès aconseguia un primer reconeixement important en rebre l'encàrrec d'organitzar la II Conferència Internacional de Psicotècnia, que va tenir lloc a Barcelona l'any 1921 amb Claparède com a president, assistit per un Comitè Directiu integrat per Decroly, Mira, i els directors dels instituts d'orientació de Brussel·les, Bolonya i Barcelona: Christiaens, Ferrari i Ruiz Castilla, respectivament. Com a secretari general, figura J. M. Lahy, president de la Lliga d'Higiene Mental de París. De la representació dels metges catalans en aquesta Conferència com a ponents o co-

municants, destaca el doctor Lluís Trias de Bes, responsable del Laboratori d'Antropometria a l'Institut d'Orientació des de la seva fundació, i els ja citats Bellido i Golferichs, Alzina i Melis, Pi i Sunyer i Salvat i Espasa. També hi van ser presents importants personalitats de la pedagogia espanyola i europea. I com a ponents estrangers, van presentar els seus treballs Otto Lipmann, Dwelshauvers, Buyse, Genil Perrin i Decroly.

Amb la instauració de la dictadura de Primo de Rivera l'any 1923 se suprimeix la Mancomunitat, que patrocinava l'Institut, que perd així la seva independència i passa a convertir-se en una secció de l'Escola del Treball. Però l'evolució de la disciplina no s'interromp. Augmenten les publicacions sobre orientació i s'observa una ampliació constant de l'àrea d'influència de la Secció d'Orientació impulsada per Mira, que, l'any 1926, es fa càrrec de la direcció de l'Institut. Durant aquest període de dictadura, s'intensifica també la concreció de la disciplina amb aportacions importants que cerquen la definició de la figura professional, les funcions i la formació de l'orientador, al mateix temps que es van consolidant i ampliant els equips, amb una producció de major rellevància paral·lela a la natural maduresa intel·lectual dels responsables.

Aquest mateix any de 1926, amb motiu de la celebració del IV Congrés d'Estudis Bascos, dedicat aquell any a l'orientació professional, hi van llegir ponències i comunicacions Mira, Trias de Bes i Soler Dopff, metge ajudant de laboratori i amb el temps substituït de Mira en la direcció del Laboratori de Fisiologia i Psicometria de l'Institut. Val a dir que, després de la Conferència de Barcelona, va continuar la sèrie de reunions internacionals a Milà (1924), París (1927), Utrech (1928), amb una important representació catalana i ja també madrilenya en les persones de Salvador de Madariaga, José Germain, Josep Mallart i Mercedes Rodrigo. El pes específic de l'orientació espanyola propicià sens dubte que Barcelona fos la seu escollida per a la celebració de la VI Conferència Internacional de Psicotècnia, que es va reunir del 26 al 30 d'abril de 1930, presidida per Mira.

Durant aquest període, en l'evolució intel·lectual de Mira era ja evident la seva preferència per l'escola d'orientació alemanya; una preferència que orientarà des d'un primer moment els seus treballs i que traslladarà a Madrid, per la natural influència que l'equip barcelonès exercí entre els orientadors madrilenys. Per altra banda, el patrimoni fundacional que havia imprès Ruiz Castilla a la institució catalana en el sentit d'establir relacions entre l'orientació professional i l'escola va ser amplificada per Mira en la seva gestió. Això explica la gradual però imparable presència d'orientació fora de l'Institut, a les escoles d'estiu, a les publicacions pedagògiques i a molts centres educatius de Barcelona on es posa en pràctica la preorientació professional.

Amb la instauració de la República, la institució passa a denominar-se Institut Psicotècnic de la Generalitat de Catalunya. Mira aprofitarà la nova situació per continuar estenent el seu camp d'influència als nous centres de formació pedagògica: la Normal de la Generalitat i el Seminari de Pedagogia de la Universitat Autònoma. És d'aquesta manera que s'inicia la fèrtil col·laboració entre Mira i Xirau, que afavorirà la participació i l'intercanvi entre els professors de la Secció de Pedagogia i els integrants més destacats de l'Institut. Aquesta presència interdisciplinària, que a la Barcelona d'aquest període republicà es pot veure a les escoles d'estiu, als cursos de formació de l'Institut, als cursos del Seminari de Pedagogia, als cursos de la Facultat de Medicina, o a les pàgines de la *Revista de Psicologia i Pedagogia*, havia de fonamentar un nou discurs materialitzat a l'Institut amb la instauració d'una Secció de Psicopedagogia.

Apuntàvem més amunt que a la Secció de Psicopedagogia va crear l'any 1934 un consultori medicopedagògic, atès pels doctors Moragas, Azoy i Strauss. Aquest consultori estava obert als mestres i als pares, amb l'objectiu d'orientar-los davant d'infants amb endarreriment mental, amb dificultats d'adaptació escolar, familiar i social, o amb pertorbacions psiconeuròtiques i del llenguatge. Dos anys més tard, Mira obre al Tibidabo l'institut d'observació psicològica La Sargeta amb els mateixos protagonistes, però ofrenant no només el diagnòstic i l'orientació, com al consultori, sinó també el tractament.

Amb un grau d'implicació contractual diferent, l'equip de metges d'Emili Mira durant aquests anys previs a l'inici de la Guerra Civil era molt nombrós. Juntament amb Emili Mira, director de l'Institut des de 1926, apareixen els noms de metges ja citats, com Adolf Azoy, Jeroni de Moragas, Ramon Sarró, Carles Soler, Alfred Strauss, Lluís Trias de Bes, etc., i d'altres que no han trobat lloc en un treball introductorí com aquest.

Pensem que ha quedat clara la important aportació de la medicina catalana a la que anomenem «primera fonamentació de la psicopedagogia durant el primer terç del segle XX». Però aquesta trajectòria brillant, que es complementa amb les aportacions de pedagogs i juristes principalment, es trenca l'any 1939, i s'obre un nou horitzó ple d'incertesa, de noves històries (n'hem apuntat algunes de poc conegudes) tant per als que van emprendre el camí de l'exili, com per als que es van quedar, independentment que s'haguessin dedicat a l'experimentació psicofisiològica, a l'educació especial i la pedagogia terapèutica, a la reeducació d'infants delinqüents, a la psicoteràpia o a l'orientació.